

Алимбеков А.

КЫРГЫЗ ЭЛ ПЕДАГОГИКАСЫНДА ГУМАНДУУЛУККА ТАРБИЯЛОО
БОЮНЧА АКЫЛ ОЙЛОР ЖАНА ТАЖРЫЙБАЛАР

Алимбеков А.

ИДЕИ И ОПЫТ ГУМАНИСТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ
В КЫРГЫЗСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ

A. Alimbekov

THE IDEAS AND EXPERIENCE OF HUMANISTIC EDUCATION
IN THE KYRGYZ FOLK PEDAGOGY

УДК: 37:378 / 371.035

Макалада кыргыз эл педагогикасындагы жаш муундарды адамдарды сүйүү, урматтоо, сыйлоо, аларга кең пейилдик менен иш жүзүндө тилектеш, көмөктөш болуу сыяктуу дөөлөттөр талдоого алынган. Буга байланыштуу негизги булактар катары оозеки чыгармалар, этнографиялык материалдар кызмат кылган. Аларды талдоодо маданиятка шайкештик жана убакыттык-тарыхыйлык сыяктуу методологиялык жоболор жетекчиликке алынган. Бул жоболорго ылайык тигил же бул тарыхый педагогикалык идеялар өз мезгилиндеги муктаждыктарга кызмат кылгандыгы жана бүгүнкү күн үчүн берер сабагына жараша бааланды.

Негизги сөздөр: кыргыздар, кең пейилдик, элдик педагогика, балдар, тарбия.

В данной научной статье проанализированы личностные качества в воспитании молодого поколения как человеколюбие, уважение, благородство как ценности в кыргызской народной педагогике. В связи с этим основными источниками были устное народное творчество, этнографические материалы. Данная работа руководствовалась культурологическими, историческими, методологическими аспектами. Педагогические мысли в истории всегда необходимые орудия в создании новых соответствующих положений, и на современном этапе они оценены более достойно.

Ключевые слова: кыргызы, целомудрие, народная педагогика, дети, воспитание.

In this research article analyzed the personal qualities in the education of the young generation as kindness, respect, generosity as values in Kyrgyz folk pedagogy. In this regard, the main sources were oral traditions, ethnographic materials. This work was guided by cultural, historical, and methodological aspects. Pedagogical thought in the history of always necessary tools in the creation of new relevant provisions, and at the present stage they are assessed more adequately.

Key words: kyrgyz, chastity, folk pedagogy, children education.

Гумандуулукка тарбиялоонун мазмуну өз ичине башка баалуулуктар менен катар жаш муундарды адамдарды сүйүү, урматтоо, сыйлоо, аларга кең пейилдик менен иш жүзүндө тилектеш, көмөктөш болуу сыяктуу дөөлөттөрдөн турат. Биз тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжалары кыргыз эл педагогикасында гумандуулукка тарбиялоонун чек-ченемдери алда канча бай жана көп кырдуу экендиги тууралуу ишенимдерди жаратууга өбөлгө болот.

«Адам – адам менен адам» «Адам болоор кишинин адам менен иши бар» – деген кыргыз эл педагогикасынын эрежелерине ылайык балдарды гумандуулукка тарбиялоо коом мүчөлөрү менен өз ара мамиле түзүүнүн маданиятына үйрөтүүдөн башталат. Ал эми өз ара мамиле маданиятынын баштапкы көрсөткүчү өз чын дилден саламдашуу салтын үйрөнүү. Ата-эне-лер кыргыз баласы саламдашпай сөз баштабайт, айтылган саламды жоопсуз калтырбайт деген жазылбаган мыйзамды балдардын кулагына жаштайынан сиңирип келишкен. Конокко барганда же үйгө конок келгенде кичинекей бөбөктөргө да “Канаке абаң же эжең менен учурашчы?” – деп атайылап кайрылышкан. Айрым учурда мындай сунушту “Кана балам, учурашып койбойлубу?” – деп меймандар айтышкан. Эгерде балдар өз алдынча орундуу салам айтышса “Ии кадыресе киши болуп калган турбайсыңбы, азамат!” – деп алкап батасын беришкен.

Кыргыздардын учурашуу салттарында азыркыдай кучакташып, өбүшүп учурашуу ырасымы болгон эмес. Ал тургай кол алышып учурашуу да өөн ырасым катары кабылданган. Эки доордун маданиятын тең көзү менен көргөн даанышман окумуштуу Х.Карасаевдин маалыматы боюнча: “Кыргыз эч убакта кол алышып көрүшкөн эмес, “Котур колдон жугат” –деп эки колун бооруна алып таазим кылып гана койчу [5, 404-б.]. Бул ырасым тамакты колу менен жеген кыргыз элинин салттык гигиеналык билимдеринен да кабар берет.

Кыргыздардын саламдашуу салтында көчмөндөргө мүнөздүү бир катар эрежелер калыптанган. Алардын ичинен төмөнкүдөй талаптарды бөлүп көрсөтүүгө болот:

- кичүүлөрдүн биринчи болуп учурашышы;
- жаш курагына карабай аз кишинин көп кишиге жана үйдө олтургандарга сырттан кирген кишинин биринчи салам айтышы;
- атчандын жөө адамга, жолдо өтүп бараткандар жол боюнда олтурган көпчүлүккө озунуп салам бериши.

Элдик педагогикалык эрежелерге ылайык кыз балдар бирөөнүн бүлөсүнө келин болуп барганга чейин улууларга ыйбаа көрсөтүп: "Амансызбы, арбаңыздар?" – деп учурашышса, келин болгондон тартып улуулар алдында акырын ийилип, жүгүнүп учурашышкан.

Кыргызда учурашуу салтын сактабагандар катуу сынга кабылган. Учурашуу эрежесин сактабагандарды “Саламын эптеп бере албаган” – деп, ал эми алик албай койгондорду “Саламдан садага кеткен” деп катуу сындашкан.

Адатта, кыргыздар учурашканда «Арыбаңыз!» деп кайрылышып, анан ага «Бар болуңуз!» деп жооп кайтарышчу экен. С. Иптаровдун маалыматы боюнча «Арыбаңыз» деген сөздүн мааниси өтө кеңири жана терең. Ал ооз учунан эле адамдын көңүлүн жубатып, собулап айтылган солгун сөз эмес. Ал адамдын ал-абалынан кабар алуу максатында ага суроо иретинде берилген да сөз эмес. Ал – адамга кадимки күү деми, күч-кайратынан тайбай, кайгы-капага жеңдирбей, куунак көңүлдө, узак өмүрдө жашашын каалап, чын дилден айтылган угумдуу, жугумдуу, салам-тилек сөз. «Бар болуңуз» деген жоопто адамдын ал-абалы кандай болбосун, ал үчүн башкысы бар болуудан, башкача айтканда, тирүүлүктөн өткөн дөөлөт жок экендиги таасын туюнтулган. Бул – кыргыздардын адам парасатын артыкча баалап, бөтөнчө бийик койгон адамкөй, жапакеч эл экендигин далилдеген наркнасилинин бир гана мисалы [4, 41-б.].

Турмушта бири бирине жакшы каалоолорду, ак тилектерди билдирүү, ак бата берүү да адамдар ортосундагы адамгерчилик мамилелерди чыңдоочу салттардын бири. Адатта кыргыздар тамактанып жаткан адамдардын үстүнөн чыкса салам айтуу менен кошо «...тамагыңыздар таттуу болсун, ичтейиңиздер ачылсын» – деп каалоо айтышат. Мындайда тамактанып жаткан адамдар «...сиз менен кошо болсун», – деп аны кошо тамактанууга чакырат. Деле элде турмуштун кандай гана кырдаалы болбосун ага ылайык салттуу каалоолору бар. Атсыз кишилер атка жетсе: «Аягың улансын» деп куттуктаган. Малы төлдөп жаткандын үстүнөн чыкса, «Баа берген төл берекесин көр» – деп тилек айтуучу. Бир киши жаңы кийим кийсе: «Кийгениң-күзгө, өзүң жүзгө жет» – деп айтышчу. Дыйкан бышкан эгин орсо, ага: «Орум көбөйсүн» – деп тилек айтчу, кол кабыш этчү, кырмандан кызыл сузса: «кырманга береке» деп кол кабыш кылчу, бир киши жолго чыкса, ага: «Ак жолуң ачылсын», «жолуң шыдыр, жолдошуң кыдыр болсун» деп каалоо айтышчу. Эгер анын аты начар болсо, ага өз атын миңгизүү, тону начар болсо: «Бөлөк элге баратасың үстүң жаңы болсун» деп өз тонун кийгизүү, элдик баалуу ырасым салттары болгон. Мындай салт-жөрөлгөлөр, албетте, кыргыздардын инсан аралык мамилелери терең адептик мазмунга ширелгендигинен кабар берет. Ал эми жакыны өлгөн адам менен жолукканда “кайрат кыл”, “артын берсин”, “арты кайырлуу болсун”, “жаткан жер жайлуу болсун”, “арты той болсун” деген сөздөр менен кайрат айтышкан. Көчүп бараткандарды: «Көчүп байсалдуу болсун» деп алкашкан, бата бергенде: «көчүң узарсын», көчүп бараткандарга «улоо бели бек болсун» дешкен.

Кыргыз эл педагогикасында бардык курактагы адамдарды адамгерчиликтин бийик үлгүлөрүнө үйрөтүүнү көзөмөл туткан нагыз улуттук төл салттарынын бири бул – меймандостук болгон. Чын-чынына келгенде бул салт аркылуу кыргыз улутунун тигил же бул өкүлүнүн жүрүм турумундагы нагыз улуттук

дөөлөттөрдүн трансформациясын же деформациясын айкындоочу негизги фактор болуп эсептелет.

Кыргыздарда үйүнө келген жакын тууганыбы же чоочун адамбы алардын баарын ылгабай ачык көңүл менен тосуп алып, дасторкон жайып узатуу салтынын өтө кеңири таралышы жана улуттук салтка айланып кетиши алардын өткөндүгү көчмөндүк жашоо турмушунун өзгөчөлүктөрү менен тыгыз байланыштуу болгон. Айыл-айылы менен көчүп жүргөн кыргыздар тышкары дүйнөдө болуп жаткан жаңылыктардан сырткары турушкан. Алар үчүн айылдап, тууганчылап келген адамдар же кокустан келип калган жолоочулардын маеги ар түркүн кабарлардын маалыматтардын булагы болгон.

Кыргыздарда «Ар бир конок өз ырыскысы менен келет», «Үйгө канча бут кирсе, ошончо кут кирет» – деген ишеним бекем болгондуктан, астананы аттаган ар бир адамды атайын кадырлуу мейман катарында кабыл алышып, колдо болгон тамак-ашын аябай, сыйлап, урматтап узатышкан. Ошондуктан коногу үзүлбөгөн үйдү “куттуу үй” – деп аташкан, ал эми адамдарга сый ызаат көрсөтүү жагынан ачык мүнөз, берешен адамдар журт ичинде эле эмес андан алыс жактарда да чоң кадыр сыйга ээ болушкан. Кыргыздар тамак ашын жалгыздап жегендерге ырыс жуушпайт деп, жада калса жөн эле өтүп бара жаткан адамды да үйгө чакырып, кымыздан же нандан ооз тийгизүүгө аракет жасашкан. Ошондуктан боз үйдүн эшигин дайыма ачык коюшкан. Ал эми үйүнүн астанасын эч ким аттабай көптөн бери конок келбей калган адамдар мындай абалда кадыресе санаа чегишкен.

Адатта башка улуттун өкүлдөрү кыргыздар тууралуу кеп кылганда биринчи кезекте алардын меймандостугун артыкчылык катары атайылап айырмалап, бөлүп көрсөтүшкөн. Буга байланыштуу атактуу кыргыз жазуучусу Ч. Айтматовдун апасы Нагиманын Төрөкүл Айтматовго турмушка чыгаар алдында атасынын бата берип жатып эскерткени өзгөчө кызыгууну туудурат. Атасы: *“Биз кыргыз туугандардын арасында жашап келе жатабыз. Өзүң да ушул элдин ичинде чоңойдуң. Апаң экөөбүз сенин күйөөгө чыгышыңа, жактырган жигитиң менен кол кармашып, бактылуу өмүр сүрүшүңөргө макулбуз, экөөңөргө ак бата беребиз. Сага бир гана суроом бар. Ошого өз оозуңдан жооп уккум келет. Кыргыздар тууганчыл калк болот. Туугандарын аябай сыйлашат, урматташат. Бири бири менен катташып, учурашып турушат. Эрте кечине карабай топурашып келе бермей адаттары бар. Силердикине келген күйөөңдүн туугандарын көңүлүң жарык бойдон жүдөбөй кабыл алып, сыйлап, меймандап, аларды ыраазы кылып узатып көнүүгө жарайсыңбы кызым? - деди атам”* [3, 30-б.]. Мындан даанышман, кыраакы атанын кыргыз үй бүлөсүндө тууган аралык карым катышты бекемдөөдө аял затынын жоопкерчилигинин жогору экендигин даана баамдап, өз кызын ошого татыктуу болуу жоопкерчилигин артып жаткан насаат таалимин көрүүгө болот.

Кыргыз элинин меймандостук салты алардын арасында болгон илим билим адамдарынын эч бирин кайдыгер калтырган эмес. Буга байланыштуу айрым

даректүү маалыматтарга кайрыла кетели. 1845-жылы белгилүү орус географы П.П.Семенов-Тянь-Шанский: «Мен кара кыргыздар меймандостук салтына ыйык мамиле кылышаарына терең ынандым», – деп жазган [8, 234-б.].

Кыргыздардын меймандостук салты башка улуттук салт жөрөлгөлөргө салыштырмалуу Совет мезгилинде да өз маанисин жоготпой муундан муунга трансформацияланып келген. Бул жөнүндө 1966-жылы белгилүү немец журналисти Клаус Вейзе «Берлинер цайтунг» газетасынын бетинде мынтип жазган: «Бир чыны чай дейсизби? Мейли ичсе ичели макул болдум... Мында бир чыны чай менен бүтпөйт экен. Бир чыны чайдын нары жагында бүтүндөй салтанаттуу чоң сый – беш бармак болот турбайбы» [6].

Көчмөн кыргыз коомундагы меймандостук салтынын негизинде адамдар менен алака катышты бекемдөө, адамдарды сүйүү, алар үчүн камкордук жасоого аракет кылуу сыяктуу гуманисттик баалуулуктар жатат. Бул жөнүндө атактуу орус окумуштуусу В.В.Радлов да өзү күбө болгон бир нече фактыларга таянуу менен: “кыргыздар өтө эле меймандос улуулардын меймандостугу улам кийинкилерине адамды сыйлоонун үлгүсү катары берилип келе жатат” – деп жазган В.В.Радлов [9, 13-б.].

Мурда эле эл ар кыл меймандарды күтүшкөн: кыз-кыркын, куда-сөөк, дос-тамыр, таяке-жээн ж.б. коноктордун эң сыйлууларына эң жогорку сый көрсөтүлгөн. Булардан башка «кудайы конок» дегендер да болгон. Жол жүрүп бара жатып, чарчаган жерден аттын башын бура тартып каалаган үйүнө кирип кудайы конок болууга ар бир адам акылуу болгон. Мындай шартта келген коноктун улутуна, динине, тилине карап ылгап мамиле кылууга элдик салт жол берген эмес. Тескерисинче мындай конокту кыргыздар жогору баалашкан. Бул салт бир жагынан кыргыздардын адамдарга карата сый ызааттуулугунун ченемсиз чексиздигин билдирсе, экинчи жактан кыргыз жерин аралап келген ар кандай адам, азыксыз, камкордуксуз калбастыгынын кепилдиги катары кызмат кылган.

“Конок айттырып келбейт” – дегендей коноктор үй ээси жокто келип калган учурлар да болгон. Мындай учурда балдар ата энесинин үйдө жогун билгизбей сый ызаат көрсөтүүгө аракет жасашкан. Чындыгында эле балдар инсан аралык ызаат сый мамилеге үйрөнүүнүн көп кырдуу мектебинен дал ушул мейман тосуу, узатуу, мейманда өзүн коомдо кабыл алынган эреже, ырасым, жөрөлгөлөрдү аткарууга тикеден тике аралашуу аркылуу өтүшкөн.

Кыргыздарда айрыкча алыстан күткөн конок келээр алдында үй бүлө мүчөлөрү арасында алдын ала даяргалык көрүү, кеп кеңеш салышып милдеттерди бөлүштүрүшкөн. Бул кеңештин бул ишке көнгүү, тажрыйба алуу этабын баштан кечирип жаткан балдар үчүн өтө чоң мааниге ээ болгон.

Балдарга эң обол конокту ойдогудай тосуп алуу бул үй бүлөнүн, айылдын, уруунун намысы менен тете иш экендигин, конок тосуу демек, үй бүлө мүчөлөрүнүн ачык көңүл, кенен пейил, кенен дасторкондуулугун баамдатуу экендигин түшүндүрүшкөн. Анткени, эл коноктун бир милдети үй ээсинин кишилигин

дасторкон аркылуу сын электен өткөрүү деген түшүнүктө болгон. Мейман ыраазы болсо: “Жайыл дасторкон”, “Кең дасторкон келбери неме”, нараазы болсо: “Дасторкону кууш”, “Куу казан”, “Анын казаны толук кайнабайт” – деген пикирлер жаралган [1,80-б.].

Балдарды мейман тосууда дасторкондон башка адеп наркты талап кылуучу ырасымдарга да кылдат үйрөтүшкөн. Кыздар үй ичиндеги иштерди аткарышкан. Ушул сыяктуу жумуштарды аткаруу менен балдарга адамдарды урматтоо, конок күтүү жөнүндөгү улуттук салттын эрежелерин үйрөнүүгө шарт түзүлгөн. Бул мезгилде салтанатка катышкан тестиер балдарга улуу адамдар иштерди бөлүштүрүп берип, иреттүү иштөөлөрүн көзөмөлдөп турушкан. Кимде ким балдардын ичинен өз милдетин жакшы аткарса, аны башкаларга үлгү катары көрсөтүп, даңазалаган.

Балдарга конок тосуу процессинде адамдарды урматтоого үйрөтүүнүн эң эски нарктуу жолунун бири меймандардын алдын-ала тосо чыгып, салам айтып, аттан түшүрүү. Бул жөрөлгөнүн да атайын эрежелери болгон. Конокторду көзгө көрүнгөн окчу-нураак жерге чейин тосуп чыгышат. Атынын чылбырын тизгин менен суулуктай кармап, сол колтугуна кармап жерге жеңил түшүшүнө жардам эткенден соң аты атайын жооптуу ат жайлоочуга тапшырылат. Көпчүлүк учурда бул ишти да даярдыгы бар балдар дилгирлик менен аткарышкан. Балдарга меймандарды дасторкон үстүндө сыйлоо жөрөлгөлөрү да атайылап үйрөтүлгөн. Аларды төмөнкүдөй тартипте мүнөздөп көрсөтүүгө болот: *меймандар барда чектен чыгып чурулдабоо, чыны кесени, улуулатып оң кол менен же кош колдоп сунуу*. Меймандардын кыймыл аракетине сергек болуу же мезгил мезгили менен “Алып, жеп олтуруңуздар” – деген өтүнүчтү кайталап туруу. Чай ичкен чынылардын бошогондоруна сергек баам салуу.

Меймандар алдында кандайдыр бир сар санаа ишти эстеп көңүл чөгөрүңкү абалда болбоо. Бул конокторду жактырбоо катары кабылданган. Ошондуктан конок тосуучулар айрым учурда меймандар тараптан олдоксон жосундарын да көтөрүмдүүлүк менен кабыл алып, өзүн калбаат кармоого мажбур болушкан. Бирок, жайыл дасторкон үстүндө башкаларга сөз бербей чакчандап, чатак чыгаруучуларга “Дасторкон үстүн сыйла”, “*Жаман үйдүн коногу бийлейт болбогулачы*”, “*Түндүк кимдики?*” – деп эскертүү берилген.

Айрым учурда үй ээсине алыстан кайгылуу кырсык тууралуу кабар келсе да меймандарды узатканга чейин билдирбөөгө аракет кылышкан. Буга байланыштуу эл ичинде төмөнкү икая көп айтылат. Илгерилгери бир күнү узак жол жүрүп чарчашкан чет жерлик саякатчылар жол боюндагы боз үйгө кирип калышат. Анын ээсинин жалгыз уулу өлүм алдында жаткан экен. Бирок, ал меймандардын маанайын чөктүргүсү келбей, өз кайгысын билдирбейт. Аларды чоң боз үйгө киргизип, жылуу жүз менен конокторду сыйлап, маектешип, комузда шандуу күү ойноп берет. Убактысын таап ал бир азга өлүм алдындагы баласы жаткан кошуна боз үйгө барып, анын үзүлүп кеткенин билет. Байкуш атанын жүрөгү кайгыдан кысылса да, ал тышынан билдирбей, коноктор менен аңгемени

улантат. Эч нерседен шек санабаган меймандар коштошоордо аны дагы бир жолу комуз чертип берүүсүн өтүнүшөт. Бул жолу комуздун үнү кайгылуу сыздайт. Аны угуу менен меймандар үй ээси жакшы көргөн адамына кошок кошуп жатканын түшүнүшөт.

Балдарга мейман тосуу гана эмес мейманда өзүн кандай алып жүрүү жөрөлгөлөрү, адаттары да атайылап үйрөтүлгөн. Анткени, конокто же башка бирөөнүн үйүндө мейманда өзүн татыктуу кармоо жөрөлгөлөрү да татаал болгон. Дасторкондун четинде отуруунун, сунулган тамактардан даам сызуунун тартибин жакшы билбеген адам айылчылап барып, жаңылыш кыймыл аракеттер жасаган болсо, сүйлөгөн сөздөрүнүн маани-маңызы тайыз экендиги байкалса, уятка калып, шылдыңга кабылган. Ошондуктан, айылчылоо үчүн да турмуштук даярдык, салт-санааны, адеп-ахлак нормаларын билүү керек болгон. Айылчылап келген адамдын кыймыл-аракети, адамдарга жасаган мамилеси өз ордунда болуп, өз боюна тыкан, сүйлөгөн сөздөрү жугумдуу болсо, үй ээси жана анын жакындары тамшанып кеп кылышкан жана аны жаштарга өрнөк катары көрсөтүшкөн. Кыскасы, айылчылап келген адамдарды күтүп алуу канчалык жооптуу болсо, айылчылап чыгуу, бирөөнүн үйүндө конок болуу да ошончолук жооптуу болгон. Конокко балдарды ээрчитип барууну кыргыз салты четке каккан эмес. Кыргыз коомунда конокту ээрчип келген балдарды жактырбоо жат көрүнүш болгон. Тескерисинче, конокторду ээрчип келген балдар да көңүл буруунун борборунда болгон. Элдик ишенимдерге ылайык “Жаш балдардын үйдөн кур чыкканы болбойт” – дешип үстүнө бир нерсе кийгизип же башка белек берип чыгарышкан. Ал эми балдардын “Бешикке салуу”, “Тушоо кесүү” тойлору жаш балдардын көп катышканы менен көркүнө чыккан. Мындай тойлорго бир аял бир канча бала зэрчитип барса да, эч ким эрөөн көргөн эмес. Көчмөн кыргыздар коомунда өз баласынан тышкары туугандарынын же кошунасынын балдарын да ээрчитип бара беришчү. Үй ээси бул кимдин баласы дебестен бардык балдарга бирдей көңүл буруп, жылуу мамиле кылчу.

Көчмөнчүлүк жашоо образынын шарттары кыргыздарды башка бөлөк бөтөн элдердин маданиятын жерибей айрым бөтөнчөлүктөрүнө көтөрүмдүүлүк менен мамиле жасап, ыкчам ымалага келүү, ынтымактап жашап кетүүгө тарбиялоо салттарын бекемдөөгө негиз болгон. Кыргыз элине таандык бардык мурас-тарда алар тынчтыкты жана толеранттуулукту аздектеген элдер экендигин тастыктаган ойлор арбын учурайт.

Орток мурас катары таанылган Орхон жазууларында башка калктарга үстөмдүк кылып аларга зыян келтирбөө жөнүндө: «Калкты машакатка салып, зыян келтирбеңиздер» – деген осуят бар [10, 50-б.].

Махмуд Кашгаринин «Дивани-лугат-ат-түрк» сөздүгүндө да толеранттуулукка байланыштуу түрк элдеринин түптүү көз караштарын чагылдырган «Башкаларга кара мүртөз мамиле жасаган ичи тар адамды» калк кабыл албайт, «ак көңүл» адамдардын аты эртеңки күнү да унутулбай турганы эскерилет [7, 250-б.].

Кыргыз элинин «Кең болсоң, кем болбойсуң» - деген макалы кең пейилдик, толеранттуулук адамдардын эң ийги инсандык сапаттары катары бааланын тастыктайт. Чын-чынына келгенде, толеранттуулук башка адамдардын катчылыгына чыдамкай көтөрүмдүү мамиле жасоодон көрүнөт. Ошондуктан эл жаш муундарга «Жаңылбас жаак, мүдүрүлбөс туяк бобос» - деп эскертишкен. Дивани-лугат-ат-түрктө «Түтүнсүз от болбойт, катасыз жигит болбойт» - деген макал кезигет Кыргыз элинин дагы бир накыл кебинде «Ар кимде бар бир кыял, ал кыялды ким тыяр» – деп жаш муундарга адамдардын түрдүү пейил мүнөздөргө ээ экендиги табийгый мыйзам ченемдүүлүк катары таанытылат. Ал эми «Эсери болбой эл болбойт» – деген макал эл журт арасында зөөкүр, ичи тар, орой-опуза адамдардын боло бере тургандыгын, «Кой аксагы тескеги менен миң» экендигин эскертет жана бул жагдайларга мыйзам ченемдүү нерсе катары сабырдуулук менен мамиле кылуу керектигин нускайт. Айрыкча араздашкан адамдарды элдештирүүгө кайрадан ымалага келтирүүгө, «үзүлгөндү улоого» салым кошуу ар бир адамдын парызы экендигин эскертишкен.

Адабияттар:

1. Акматалиев А. Баба салты, эне адеби: Элдик салт. - Б., 1993. - 224-б.
2. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. - Бишкек, 1996. - 86-б.
3. Жусуев С. Мен билген Чынгыз. Ырлар жана эскерүү. - Б.: “Бийиктик”, 2008. - 52 б.
4. Иптаров С. Кыргыздын жан дүйнөсү. (этнолингвопедагогикалык илик). - Б.: 2012. - 234-б.
5. Карасаев Х. Хусейин наама: (Баштан өткөндөр). - Б.: “Кыргызстан”, 2001. - 486-б.
6. Клаус Всизс. Бешбармак: «Советтик Кыргызстан» газетасы 25 август, 1966.
7. Махмуд Кашгари. Түрк тилдеринин сөздүгү - Дивану Лугати 'т-түрк: I том / Которгондор: Т.Токоев, К.Кошмоков; баш сөздү жазган А.Акматалиев. - Б.: AvrasyaPress, 2011. - 906-б.
8. П.П. Семенов-Тянь-Шанский. Путешествие в Тянь-Шань. М., 1946. -345 с.
9. Радлов В.В. Образцы народной литературы северных тюрских племён. Часть V. - СПб. 1885. - С. 13.
10. Сыдыков С., Конкобаев К. Байыркы Түрк жазуусу (VII-X кылымдар): окуу китеп. - Б.: КТМУ, 2001. - 337-б.

Рецензент: д.пед.н., профессор Рыспаев С.